

„Humorná prehliadka najkreatívnejších a najkatastrofickejších
kiksov v histórii ľudstva. Zábavné čítanie.“ – Sunday Times

ĽUDSTVO

Stručné dejiny toho,
ako sme všetko pos*ali

TOM PHILLIPS

TOM PHILLIPS

L'UDSTVO

Stručné dejiny toho,
ako sme všetko pos*ali

eastone BOOKS

HUMANS

Copyright © 2018 Tom Phillips

Slovak edition © 2019 by Eastone Group, a. s.

All rights reserved.

Z anglického originálu Tom Phillips – *Humans, A Brief History of How We F*cked It All Up* vydaného vydavateľstvom WildFire, členom Headline Publishing Group preložila Lucia Parimuchová.

V roku 2019 vydalo vydavateľstvo Eastone Books, Bratislava.

www.eastonebooks.com

Translation © 2019 Mgr. Lucia Parimuchová

Jazykové úpravy: Mgr. Anetta Letková

Redakčné úpravy: Mgr. Alica Činčárová

Layout: Studio Eastone

Tlač: Těšínská tiskárna, a. s.

Všetky práva vyhradené.

Okrem použitia ukážok pre účely recenzie a kritiky žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováaná ani šírená v akejkoľvek forme alebo akýmikoľvek prostriedkami bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-8109-373-9

*Keby som túto knihu venoval svojej rodine,
mohla by to – vzhľadom
na jej tému – pochopiť veľmi zle.*

*Preto ju radšej venujem všetkým,
ktorí už niekedy niečo poriadne posrali.
Nie ste v tom sami.*

Obsah

Prológ - Zrod éry našich kiksov	1
1 Prečo je náš mozog idiot	9
2 Máte tu naozaj pekné životné prostredie	27
3 Život, ehm... si už nájde cestu	45
4 Nasledujte vodcu	61
5 Sila ľudu	83
6 Vojna... hmm, že načo?	97
7 Super úžasný koloniálny večierok	115
8 Sprievodca diplomaciou pre začiatočníkov a/alebo súčasných prezidentov	145
9 Prekliatie technológií rozpálených do biela	163
10 Stručná história toho, čo sme nečakali	189
Doslov - Ako pokašľať budúcnosť	201
Poďakovanie	209
Ďalšia literatúra	211
Fotografie	213
O autorovi	215

Prológ

Zrod éry našich kiksov

Kedysi dávno slnko putovalo ponad riečne údolia a pláne Etiópie a na jednom strome polihovala mladá opica.

Neviem, čo si v ten deň myslela alebo čo robila. Možno uvažovala nad tým, kde by našla niečo na jedenie alebo niekoho na párenie, alebo si možno obzerala vedľajší strom a premýšľala, či je lepší ako ten, na ktorom leží teraz. Určite však netušila, že vďaka neskorším udalostiam toho dňa sa z nej stane najslávnejšia predstaviteľka svojho druhu – a aj keby jej to niekto povedal, pojem sláva by jej aj tak nič nehovoril. Takisto netušila, že sa nachádza v Etiópii, pretože toto sa odohrávalo milióny rokov predtým, ako niekomu napadla úžasná myšlienka rozdeliť mapu čiarami a dať jednotlivým tvarom mená, aby sme mali dôvod viesť vojny.

Ona aj jej príbuzní sa jemne odlišovali od ostatných opíc, ktoré tu v tom čase žili: Mali nezvyčajné boky a nohy, vďaka ktorým sa mohli hýbať novým spôsobom. Tieto opice začali zliezať zo stromov a vzpriamene sa prechádzali po savanách. Bola to prvá zo zmien, ktoré postupne viedli k vzniku ľudí, akí žijú na svete dnes. Táto opica netušila, že práve ona sa čoskoro stane začiatkom najpozoruhodnejšieho príbehu v dejinách ľudstva. Ona odštartovala úžasnú cestu nášho druhu.

Potom opica spadla zo stromu a zomrela.

Približne o 3,2 milióna rokov neskôr iná skupina opíc – niektoré z nich mali dokonca doktorát – vykopala jej skamenené kosti. Keďže boli práve šesťdesiate roky dvadsiateho storočia a ony počúvali populárnu pesničku istých slávnych Liverpoolčanov, v povznesenej nálade sa rozhodli pomenovať ju Lucy. Patrila k úplne novému druhu, ktorý dnes nazývame *Australopithecus afarensis*. A všetci boli nadšení z toho, že objavili tento „chýbajúci článok“ medzi ľuďmi a opicami. Objavenie Lucy uchvátilo celý svet: všetci o nej počuli, jej kostra absolvovala niekoľkoročné turné po Spojených štátoch a v súčasnosti je najväčšou hviezdou výstavy v Národnom múzeu v Addis Abebe.

Povedzme si to však úprimne. Jediný dôvod, prečo sa preslávila, je ten, že pokašľala niečo, čo – keď sa na to pozrieme späť – naznačovalo, ako asi bude vyzeráť cesta ľudstva.

Táto kniha je o nás ľuďoch a našej mimoriadnej schopnosti všetko posrať. O tom, prečo napriek mnohým úspechom, ktoré ľudstvo dosiahlo a vďaka ktorým ste hrdí, že patríte k ľudskej rase (umenie, veda, bary), existuje rovnaké množstvo vecí, nad ktorými len zmätene a zúfalo krútite hlavami (vojny, znečistenie, bary na letiskách).

Bez ohľadu na vaše osobné postoje a politické presvedčenia ste sa pravdepodobne v poslednom čase obzreli okolo seba a pri stave sveta, ktorý ste videli, ste si pomysleli: Doriti, čo sme to porobili?

Cieľom tejto knihy je aspoň trochu vás upokojiť: netrápajte sa, *vždy* sme boli takíto. Od začiatku robíme kiksy, no stále sme tu!

(Aj keď v čase, keď píšem túto knihu, nás delí iba zopár týždňov od samitu o nukleárnych zbraniach medzi Donaldom Trumpom a Kimom Jong Unom, ktorý sa môže, ale nemusí uskutočniť, a môže, ale nemusí dopadnúť dobre. Tento rukopis však musím odovzdať predtým, ako sa dozvieme, či všetci zomrieme. Budem teda predpokladať, že ak čítate túto knihu, dožili sme sa aspoň začiatku roka 2019.)

Mnoho kníh sa zaoberá najväčšími úspechmi ľudstva; sú o veľkých vodcoch, geniálnych vynálezcoch, ľuďoch s neskrotným duchom. Rovnako veľa kníh rozoberá chyby, ktoré sme

urobili: či už osobné, alebo celospoločenské. No len málo kníh hovorí o tom, ako sa nám darí veci stále dookola dokonale a katastrofálne zabrať.

Jednou z irónií, ktoré vesmír tak miluje, je to, že dôvody, pre ktoré vieme všetko v takom obrovskom rozsahu pohnojiť, sú presne tie, ktoré nás odlišujú od ostatných členov živočíšnej ríše a vďaka ktorým vieme dosiahnuť úžasné veci. My ľudia vidíme okolo seba vzorce, vieme o nich hovoriť s inými ľuďmi a vieme si predstaviť budúcnosť, ktorá zatiaľ neexistuje; keď zmením *toto*, stane sa *tamto* a svet bude o niečo lepším miestom.

Jediný problém je v tom, že v žiadnej z týchto schopností nie sme nejako obzvlášť dobrí. Keby sme sa pokúsili úprimne zhodnotiť doterajšie výsledky ľudstva v týchto oblastiach, vyzeralo by to ako obzvlášť brutálne koncoročné hodnotenie od šéfa, ktorý nás neznáša. Predstavujeme si vzorce aj tam, kde v skutočnosti žiadne nie sú. Občas nám chýbajú komunikačné schopnosti. A mimoriadne často si neuvedomujeme, že keď zmeníme *toto*, povedie to k *tamtomu* alebo k *niečomu ešte horšiemu* a potom... ach, *panebože, nie, deje sa niečo hrozné, ako to teraz zastavíme?!*

Bez ohľadu na to, ako ďaleko sa ako ľudstvo dostaneme alebo koľko výziev pokoríme, za každým rohom na nás číha nešťastie. Tu je jeden historický príklad: je deviate storočie a vy ste Sigurdom, mocným nórskeým vládcom Orknejí, ktorý v jednej chvíli, po víťaznom boji, cvála domov a o sedlo koňa má priviazanú hlavu, ktorú odťal svojmu protivníkovi Maelbrigtovi.

A v nasledujúcej chvíli... nuž, stále ste rovnako mocným vládcom Sigurdom, keď o niekoľko dní neskôr umiera na infekciu, ktorú mu spôsobil jeden z povestných Maelbrigtových vykrivených zubov vyčnievajúcich z jeho úst, o ktorý si poškriabal nohu pri víťaznej jazde domov.

Je to tak – kráľ Sigurd sa vo vojenskej histórii preslávil tým, že ho nakoniec zabil nepriateľ, ktorému pred pár hodinami stál hlavu. Tento príklad nám dáva dve cenné ponaučenia: po a) o arogancii a po b) o tom, že si treba vyberať nepriateľov s dobrou ústnou hygienou. Táto kniha sa zaoberá hlavne aroganciou a skazou, ku

ktorej vedie. Hľadači historických faktov o štandardoch ústnej hygieny budú z nej asi trochu sklamaní.

(Za zmienku stojí aj to, že Sigurd „Mocný“ a Maelbrigt „Krivý zub“ bojovali preto, lebo Sigurd vyzval Maelbrigta na súboj štyridsiaticich bojovníkov na každej strane. Maelbrigt súhlasil, no Sigurd prišiel na bojisko s osemdesiatimi mužmi. Preto by ponaučením zo Sigurdovho príbehu mohlo byť aj to, aké dôležité je nebyť úplný kretén, čo je v podstate odkaz celej tejto knihy.)

Sigurd je jedným z nešťastníkov, ktorí sa zapísali do histórie viac svojimi prehrami ako výhrami. V nasledujúcich desiatich kapitolách sa vydáme na cestu naprieč dejinami ľudstva a najziarivejšími príkladmi toho, ako sme všetko posrali. Dovolím si vás upozorniť, že ak sa nevyžívate v sarkazme či škodoradosti, mali by ste túto knihu radšej odložiť.

Vývoj ľudstva je založený na našej schopnosti myslieť a tvoriť. To odlišuje ľudí od zvierat – no takisto vďaka týmto schopnostiam pravidelne robíme zo seba debilov.

V **prvej kapitole** knihy sa pozrieme na to, ako začali naši predkovia rozmýšľať inak – a zistíme, že naša snaha pochopiť okolitý svet sa skončila tým, že nás naša myseľ oklamala, pomýlila a doviedla k príšerným rozhodnutiam.

Druhá kapitola nás zavedie k počiatkom poľnohospodárstva, keď sme začali prispôbovať okolie našim potrebám, a pozrieme sa na to, ako obvykle úplne zničíme miesta, kde žijeme. Zameriame sa aj na našu úžasnú schopnosť vôbec sa nezamýšľať nad otázkami typu: Čo také hrozné by sa mohlo stať, keď odkloníme túto rieku?

Potom sa pozrieme na naše nešikovné pokusy ovládať prírodu a v **tretej kapitole** sa okrem iného dozvieme, ako sa predsedovi Maovi a istému výstrednému obdivovateľovi Shakespeara podarilo spôsobiť takmer rovnakú katastrofu, keď veľmi podcenili vtáky.

Keď sa najranejšie ľudské spoločenstvá začali rozvíjať a stávali sa komplexnejšími, ukázalo sa, že potrebujeme niekoho, kto bude mať na starosti najdôležitejšie rozhodnutia. Preto si vo **štvrtej kapitole** predstavíme výber úplne najhorších nevolených ľudí, ktorí kedy túto pozíciu zastávali.

V **piatej kapitole** si zase posvietime na demokraciu, aby sme zistili, či je táto možnosť lepšia.

Aj keď sme svet okolo seba zmenili rôznymi spôsobmi, skutočný potenciál ľudstva urobiť zo seba úplných idiotov sa naplno prejavil až vtedy, keď sme začali cestovať po svete a došlo k stretnutiam rôznych civilizácií. Vtedy sme sa naozaj odviazali a vzali veci za úplne a katastrofálne zlý koniec.

V **šiestej kapitole** si porozprávame o dlhej histórii ľudstva plnej zbytočných bitiek a pozrieme sa na niektoré z najhlúpejších vecí, ktoré sa nám počas konfliktov podarili – vrátane armády, ktorá prehrala bitku, aj keď sa nepriateľ na bojisku ani neukázal, a toho, ako sa dá pokaziť perfektne naplánovaný útok tým, že zabudnete na rozličné časové pásma.

V **siedmej kapitole** sa vydáme do neznáma s hrdinskými moreplavcami na zámorských objavných cestách, aby sme zistili (nečakane), že kolonializmus je hrozný.

V **ôsmej kapitole** sa naučíme, aké dôležité je ovládať jemné umenie komunikácie medzi rôznymi kultúrami, a povieme si o šachovi Chórezmskej ríše, ktorému sa podarilo urobiť asi najhoršie politické rozhodnutie v histórii ľudstva.

V posledných storočiach nás vedecký a technologický pokrok priviedol do éry doteraz nevídaných inovácií, rýchlych zmien a nových vzrušujúcich spôsobov, ako môže ľudstvo pochybiť. Na túto tému si posvietime v **deviatej kapitole**, v ktorej sa dozvieme, že veda nám nie vždy zlepši život. Povieme si aj o záhadnej radiácii, ktorú vidia iba Francúzi, a o mužovi, ktorý neurobil len jednu, ale hneď dve najväčšie chyby dvadsiateho storočia.

V súčasnosti sa všetko okolo nás mení tak rýchlo, že svet je stále mätúcejší. V **desiatej kapitole** sa pozrieme na to, ako často sme vôbec nepredpokladali, aké hrozné veci sa stanú.

A v záverečnej časti sa pokúsime odhadnúť, ako asi bude vyzeráť niekoľko nasledujúcich storočí ľudských bláznovstiev a zistíme, že pravdepodobne skončíme uväznení vo vesmírnej pasci, ktorú si sami vytvoríme z nášho odpadu.

*

Táto kniha je o dejinách ľudstva. A o tom, ako vždy všetko pokazíme a urobíme chyby. Práve preto by sme si mali vysvetliť, prečo dejiny často chápeme úplne zle.

Problém s históriou a dejinami je v tom, že sú nespoľahlivé – o väčšine udalostí sa nikomu nechcelo písať a mnohí ľudia, ktorí sa predsa len rozhodli niečo hodiť na papier, sa mýlili alebo boli šialení, alebo klamali, alebo boli extrémne rasistickí (alebo všetko dokopy). Príbeh o mocnom Sigurdovi sa objavil v dvoch zdrojoch, v ságach Heimskringla a Orkneyinga. No ako si môžeme byť istí, že sú presné? Čo ak to bol len nejaký neveriteľne smiešny interný vtíp starých severanov, ktorý nechápeme?

Aj napriek úžasnej práci historikov, archeológov a ďalších odborníkov z rôznych oblastí si nemôžeme byť úplne istí. S istotou vieme len veľmi málo – v porovnaní s tým, čo vieme, že nevieme. A toho, o čom ani nevieme, že to nevieme, je pravdepodobne ešte oveľa viac. Ani toto však, bohužiaľ, nevieme naisto.

Tým chcem povedať, že pravdepodobnosť, že v knihe o ľudských chybách nebude ani jedna chyba, je veľmi malá. Snažil som sa jasne vymedziť, ktoré časti jednotlivých príbehov sú takmer určite pravdivé a ktoré sú len odhady expertov. Usiloval som sa vyhýbať všetkým príbehom, ktoré zneli až príliš atraktívne na to, aby boli pravdivé, tiež vymysleným historikám a krátkym historickým príhodám, ktoré sú s každým ďalším rozprávaním o niečo neveriteľnejšie. Dúfam, že som to nepokazil.

To ma privádza späť k Lucy, ktorá pred 3,2 miliónmi rokov spadla zo stromu. Ako vieme, že spadla zo stromu? Nuž, v roku 2016 skupina vedcov zo Spojených štátov a Etiópie uverejnila v najznámejšom vedeckom časopise *Nature* výsledky svojej práce. Pomocou počítačovej tomografie zosníмали Lucine skamenené kosti a rovnako pomocou počítača vytvorili ich trojrozmernú schému, aby mohli urobiť ich vernú rekonštrukciu. Objavili na nich zlomeniny, ktoré zvyčajne vidieť na kostiach živého človeka, a tieto zlomeniny sa nezahojili. Z toho vyplýva, že keď sa kosti zlomili, bola Lucy ešte

nažive, ale krátko na to zomrela. Snímky konzultovali s mnohými ortopedickými chirurgmi a všetci im potvrdili to isté: takýto typ zlomenín sa vyskytuje u pacientov, ktorí spadli z výšky. Zlomeniny na jej ruke naznačujú, že sa snažila stlmiť pád. Na základe geologických štúdií vedeli, že daná oblasť bola rovina neďaleko rieky, kde neboli žiadne útesy ani strmé zrázy, z ktorých by mohla spadnúť. Záver? Lucy spadla zo stromu.

Je to úžasná práca a je všeobecne uznávaná odborníkmi z rôznych oblastí. Jediný problém je v tom, že niekoľko iných odborníkov – vrátane Donalda Johnsona, ktorý Lucy objavil – to nepresvedčilo. Trúsia trefné poznámky ako: „Ja ti neviem, kamoš, ale myslím si, že má polámané kosti preto, lebo to sa s kosťami deje, keď sú 3,2 milióna rokov zahrabané v zemi.“ (Trošku som to parafrázoval.)

Takže... spadla Lucy zo stromu? Je to možné. Dokonca pravdepodobné. A to je vlastne pointa tejto knihy: aj keď vedci dokážu vydedukovať mnoho vecí, *aj tak* sa môžu myliť. Môžete byť najlepší vo svojom odbore, pracovať na majstrovskom diele svojej kariéry, štúdiu, ktorú publikujete v jednom z najprestížnejších časopisov, ktorá od základov zmení náš pohľad na svet, prinesie prelomové poznatky z oblasti paleontológie a fyziky, počítačových vied a medicíny, forenzných vied a geológie a poskytne nám nebývalý náhľad na udalosti, ktoré sa odohrali pred miliónmi rokov... a aj tak je tu pravdepodobnosť, že narazíte na týpka, ktorý výsmešne poznamená: „Ha-ha-ha, to určite.“

Vo chvíli, keď si budete myslieť, že ste na to konečne prišli, číha na vás nekonečné množstvo rôznych spôsobov, ako sa to môže pokašať.

Len si spomeňte na mocného severana Sigurda...

1

Prečo je náš mozog idiot

Približne pred 70 000 rokmi začalo ľudstvo všetko okolo seba ničiť.

Naši predkovia začali vtedy migrovať z Afriky a osídľovať ďalšie časti sveta – najskôr Áziu a o niečo neskôr Európu. Pre niektoré tvory to však nebola práve najšťastnejšia udalosť. Dôvod je ten, že v tom čase náš druh – „moderný“ človek alebo *Homo sapiens* – nebol ani zďaleka jediným ľudským druhom na planéte. Koľko druhov ľudí sa v tom čase ponevieralo po svete, je stále predmetom diskusií. Nie je celkom hodnoverné, keď sa len na základe kúskov kostí a DNA má určiť, čo je iný druh, čo je poddruh a čo je len trochu zvláštna verzia toho istého druhu. (Táto téma je však ideálny spôsob, ako vyvolať poriadnu hádku, keď sa náhodou niekedy ocitnete medzi paleoantropológmi a budete chcieť zabiť čas.) No nech už použijete hocijaké členenie, isté je, že na svete bolo v tom čase niekoľko ďalších druhov ľudí, z ktorých najznámejšími sú *Homo neanderthalensis*, známi aj ako neandertálci. Ich druh migroval z Afriky dávno pred nami a v Európe a vo veľkej časti Ázie žil pred našim príchodom už vyše 100 000 rokov. Dovtedy sa mu darilo veľmi dobre.

Bohužiaľ pre nich, niekoľko desiatok tisíc rokov po tom, čo sa na scéne objavili naši predkovia (aj keď z hľadiska evolúcie je to iba okamih), však neandertálci aj všetky ostatné druhy ľudí zmizli

zo zemského povrchu. Veľmi skoro sa z toho, že všade, kam príde, zničíme všetko okolo seba, stal vzorec, ktorý sa vinie celou históriou ľudstva. V priebehu niekoľkých tisícročí odvtedy, čo sa do sveta dostali moderní ľudia, stopy neandertálcov postupne vymizli z vykopávok a ostalo po nich len niekoľko génov v našej DNA. (Noví votrelci sa očividne s neandertálcami páрили, a ak máte korene v Európe alebo Ázii, je veľmi pravdepodobné, že 1 až 4 percentá vašej DNA majú neandertálsky pôvod.)

Dôvody, prečo sa nám podarilo prežiť, zatiaľ čo naši vzdialení bratraci pomerne rýchlo vyhynuli, sú takisto predmetom diskusií. Väčšina pravdepodobných vysvetlení súvisí s témami, ktoré sa v tejto knihe objavujú stále dookola. Možno sme neandertálcov vyhubili náhodne, keď sme pri migrácii priniesli aj choroby, proti ktorým nemali vybudovanú odolnosť. (Veľká časť dejín ľudstva je o chorobách, ktoré sme nachytali pri cestovaní a navzájom sme sa nimi nakazili.) Možno nám do karát hrali meniace sa klimatické podmienky, ktorým sme sa vedeli lepšie prispôbiť; podľa niektorých dôkazov naši predkovia žili vo väčších sociálnych skupinách, komunikovali a obchodovali spolu na väčšie vzdialenosti ako izolovaní, skostnatení neandertálci, vďaka čomu sme sa vedeli lepšie pripraviť na zimu.

Alebo sme ich možno všetkých vyvraždili, lebo také veci jednoducho robíme.

Pravdepodobne však neexistuje jediné a jednoduché vysvetlenie, pretože tak to väčšinou nefunguje. No mnohé z prijateľných vysvetlení majú spoločné jedno – naše mozgy a spôsob, ako ich používame. Nejde o to, že by sme skrátka boli múdri a neandertálci hlúpi; aj napriek obľúbenému stereotypu neandertálci neboli žiadni nemotorní mamľasi. Ich mozgy boli rovnako veľké ako naše, poznali oheň a vyrábali si nástroje, ako aj rôzne šperky a abstraktné umenie po celej Európe desiatky tisíc rokov predtým, ako sa tam zjavil *Homo sapiens* a začal všetko meniť. No najpravdepodobnejšou výhodou, ktorú sme mali oproti našim neandertálskym bratracom, bol spôsob nášho myslenia, či už išlo o prispôsobivosť, rozvi-

nutejšie nástroje, komplexnejšie sociálne štruktúry, alebo spôsoby komunikácie v rámci skupín aj medzi nimi.

Ide aj o to, že my ľudia si myslíme, že sme istým spôsobom výnimoční. Je to dosť očividné. Dokonca sme to dali priamo do názvu nášho druhu: *Homo sapiens* znamená v latinčine „človek rozumný“. (Povedzme si pravdu, skromnosť nikdy nebola charakteristickou črtou nášho druhu.)

No aby sme boli voči sebe féroví, ľudský mozog je naozaj pozoruhodný. Vieme odhaliť vzorce v našom okolí a na základe nich odborne odhadnúť, ako veci fungujú, čím si budujeme komplexný mentálny model sveta zahŕňajúci viac ako len to, čo vidíme na vlastné oči. Na základe tohto modelu si vieme predstaviť budúcnosť: v mysli vidíme, ako by sa náš život zlepšil, keby sme v ňom niečo zmenili. O tieto predstavy sa vieme podeliť aj s ostatnými ľuďmi a tí ich môžu ešte vylepšiť, keď si všimnú veci, na ktoré sme my nepomysleli. Takýmto spoločným úsilím, prenášaným z generácie na generáciu, vznikajú nové vedomosti a vynálezy. Vďaka mozgu vieme presvedčiť ostatných, aby sme spoločne pracovali na uskutočnení plánu, ktorý predtým existoval iba v našich predstavách, aby sme spolu dosiahli pokroky, aké by sme sami nikdy nezvládli. Následne to celé veľakrát opakujeme stotisíc rôznymi spôsobmi, stále dookola, a prelomové novinky sa tak menia na tradície, z ktorých sa rodia ďalšie novinky, až kým nevybudujeme niečo, čo môžeme nazvať „kultúrou“ alebo „spoločnosťou“.

Všetko, čo som práve opísal, sa dá povedať aj takto: najskôr si všimnete, že okrúhle veci sa kotúľajú dole kopcom rýchlejšie ako hrboľaté veci nepravidelného tvaru. Potom zistíte, že ak opravujete nejakú vec nástrojmi tak, aby bola okrúhla, kotúľa sa lepšie. Následne ukážete túto novú kotúľajúcu sa vec kamarátom, ktorým napadne dať štyri takéto veci dokopy, čím vznikne vozík. Ďalším krokom je vybudovanie konvoja slávnostných vozov, aby ste ľuďom ukázali ohromnosť svojej navonok zhovievavej, no nemilosrdnej vlády. A na konci celého procesu fujazdíte po diaľnici vo svojom parádnom aute a za zvukov klasických jemných rockových melódií ukazujete neslušné gestá okoloidúcim kamiónom.

(Dôležitá poznámka pre puntičkárov: toto bol veľmi nepresný a zjednodušený opis objavu kolesa. Kolesá boli vzhľadom na celkový vývoj ľudstva objavené pomerne neskoro a civilizácie si bez nich veselo nažívali tisíce rokov. Prvé koleso, ktoré našli archeológovia, sa objavilo asi pred 5 500 rokmi v Mezopotámii, a dokonca ani neslúžilo na prepravu: bol to hrnčiarsky kruh. Odvtedy uplynulo niekoľko storočí, kým niekto dostal úžasný nápad prevrátiť hrnčiarsky kruh nabok a použiť ho na presúvanie vecí, čím sa začal proces, ktorý viedol až k vzniku televíznej relácie pre fanúšikov automobilov *Top Gear*. Hlboko sa ospravedlňujem všetkým odborníkom na kolesá, ktorých predchádzajúci odsek urazil, chcel som ním len v skratke naznačiť, ako to zhruba bolo.)

Aj keď je ľudský mozog pozoruhodný, je aj veľmi zvláštny a náchylný mýliť sa v najhorších možných chvíľach. Bežne robíme hrozné rozhodnutia, veríme absurdným veciam, ignorujeme dôkazy, ktoré máme priamo pod nosom, a vymýšľame plány, ktoré vôbec nedávajú zmysel. Naše mysle stvorili hudbu, mestá a teóriu relativity, no bez päťminútového rozjímania pred regálom v obchode zjavne nie sme schopní rozhodnúť sa, ktoré zemiakové lupienky si kúpime.

Ako je možné, že jedinečný spôsob, akým premýšľame, nám umožňuje meniť svet okolo nás podľa našich želaní, no zároveň si vďaka nemu neustále vyberáme najhoršie možnosti, aj keď je nad slnko jasnejšie, že sú naozaj zlé? Inak povedané: ako dokážeme dostať človeka na Mesiac a zároveň poslať bývalej frajerke všetky tie hlúpe správy? Hlavný dôvod spočíva v tom, ako sa naše mozgy vyvíjali.

Problém je v tom, že evolúcia nie je práve „najvymakanejší proces“, lebo bez ohľadu na okolnosti je stále rovnako hlúpy. Pri evolúcii záleží len na tom, aby ste sa vyhli tisícim možným hrozným spôsobom smrti, ktoré na vás číhajú na každom kroku aspoň na tak dlho, aby ste odovzdali svoje gény ďalšej generácii. Ak sa vám to podarí, dobrá práca. Ak nie, smola. To znamená, že evolúcia nehľadí do budúcnosti. Ak vám niektorá vaša črta alebo schopnosť poskytuje *práve teraz* nejakú výhodu, zachová sa vo vašich génoch

bez ohľadu na to, že vášmu praprapraprapravnúčaťu bude úplne nanič. Evolúcia ani nič nepredvída, vôbec by ste nezmenili jej názor, ani keby ste jej napríklad povedali niečo ako: „Počkaj, počkaj, tieto vlastnosti sú mi síce teraz možno na škodu, ale mojím potomkom sa o milióny rokov neskôr zídu, ver mi!“ Evolúcia nie je výsledkom žiadneho plánovania, je to len pobebovanie obrovského množstva hladných a nadržaných živočíchov po neľútostnom svete plnom nebezpečenstiev, v ktorom vyhrá ten, kto spraví v živote najmenej chýb.

Naše mozgy nie sú teda výsledkom dôkladného procesu s cieľom vytvoriť najlepšie mysliaci nástroj; je to len náhodná zbierka tipov a trikov, vďaka ktorým boli naši vzdialení predkovia o dve percentá lepši v hľadaní jedla alebo o tri percentá lepši v tom, ako sa s ostatnými podeliť o poznanie typu: „Doriti, dávaj si bacha, tam číha lev!“

Tieto mentálne skratky (alebo „heuristiky“, ak chcete odborný výraz) sú nevyhnutným predpokladom prežitia, komunikácie s ostatnými a učenia sa zo skúseností: nemôžeme sa pri každej činnosti učiť všetko odznova. Keby sme sa každé ráno, keď vychádza slnko, museli opýtať pomerne veľkej vzorky náhodne vybraných ľudí, čo sa to deje, náš druh by to nedotiahol ďaleko. Pre náš mozog je oveľa praktickejšie pomyslieť si – aha, jasné, zase vychádza slnko, keď sme už predtým východ slnka párkrát videli. Je to čosi podobné, ako keď vám Jeff povie, že po zjedení fialových bobúľ z tamtoho kríka mu bolo veľmi zle a pre vás je asi lepšie veriť mu, ako to chcieť vyskúšať na vlastnej koži.

V tomto tkvie aj pôvod všetkých našich problémov. Aj keď sú mentálne skratky niekedy užitočné, inokedy nás (ako všetky skratky) môžu priviesť na nesprávnu cestu. A vo svete, kde riešime oveľa komplexnejšie problémy, ako: „Mal by som zjesť tieto fialové bobule?“, nás niekedy dovedú na *veľmi* zlú cestu. Povedzme si otvorene, že váš mozog (rovnako ako môj mozog a mozgy všetkých ľudí) je väčšinou strašný idiot.

Na začiatok si zoberme našu schopnosť vnímať vzorce. Naše mozgy majú tak rady vzorce, že ich vidia všade – aj tam, kde nie sú.

Nie je na tom nič zlé, pokiaľ sa nám to stane napríklad pri sledovaní nočnej oblohy, keď sa nám zdá, že isté hviezdy vyzerajú ako líška naháňajúca lamu. No ak vidíme ako imaginárny vzorec to, že väčšinu zločinov páchajú príslušníci istej etnickej skupiny... nuž, to je už dosť veľký problém, ktorý spôsobuje práve mozog.

K takémuto falošnému vnímaniu vzorcov patrí napríklad „iluzórna korelácia“ alebo „ilúzia zoskupovania“. Počas druhej svetovej vojny dospelo mnoho Londýňčanov k presvedčeniu, že nové desivé nemecké rakety V-1 a V-2 dopadajú na mesto v cieľných zhlukoch, čo viedlo Londýňčanov k tomu, že hľadali úkryty v častiach mesta, ktoré sa zdali byť bezpečnejšie, alebo predpokladali, že v domoch, v okolí ktorých nikdy nepadli žiadne bomby, bývajú nemeckí špióni. Britskú vládu to znepokojilo tak, že požiadala štatistika R. D. Clarka, aby zistil, čo je na tom pravdy.

K akému záveru dospel? „Cieľené zhluky“ boli ilúziou a naša myseľ sa s nami zahráva. Nemci neobjavili žiadnu úžasnú novú technológiu na výrobu riadených striel a ani londýnska štvrť Clerkenwell nebola semeniskom tajných agentov Wehrmachtu; rakety boli jednoducho zhodené na Londýn a na mesto dopadali úplne náhodne. Ľudia v tom videli vzorce len preto, lebo ich mozgy ich zámerne hľadali.

Obeťou takýchto ilúzií sa môžu stať aj skúsení odborníci. Mnohí zdravotníci vám napríklad budú tvrdiť, že najhoršie noci na pohotovosti sú tie, keď je Mesiac v splne – prijímajú oveľa viac pacientov, ošetrojú bizarné zranenia a ľudia sa všeobecne správajú psychoticky. Problém je však v tom, že na túto tému sa robili rôzne štúdie a všetky dospeli k záveru, že to nie je pravda: medzi fázami Mesiaca a zaneprázdnenosťou pohotovostí neexistuje žiadna spojitosť. No aj napriek tomu vám veľa talentovaných, skúsených profesionálnych zdravotníkov odprisahá, že je medzi tým súvislosť.

Prečo je to tak? Nuž, táto domnienka nevznikla náhodou. Myšlienka, že Mesiac ovplyvňuje správanie ľudí, pretrváva už stáročia. Výraz pre šialenstvo v angličtine – „lunacy“ – je odvodený od luny a súvisí s tým aj mytológia okolo vlkolakov. (Možno to súvisí aj s domnelým prepojením medzi fázami Mesiaca a ženským